

қатарына мыналар жатады: эхолалия, бұлыңғыр сөйлеу, қателіктер кездесетін айтылым, сөйлеудің бұзылыстары, жоғары тоналдылықтың басым болуымен дауыстың өзіндік интонациясы, екінші және үшінші тұлғада өзін ұзақ уақыт атау, балаға жақын адамдарды білдіретін сөздердің экспрессивті сөйлеуінде болмауы, сөйлеу кезінде номинативті сөздіктің предикативтіден басым болуы, өлендер, әндер, дәйексөздерде жүзеге асырылатын ауто стимуляция және т. б.

Қорыта айтқанда, аутистік спектр бұзылысы бар балалардың ауызша сөйлеу тілінің мынадай ерекшеліктерін бөліп көрсетуге болады:

1. аутистік спектр бұзылысы бар балалардың басым бөлігінде мутизм байқалады;
2. аутистік спектр бұзылысы бар балалардың басым бөлігінде «грамафонды сөйлеу тілі» немесе эхолалия кездеседі. Эхолалия сөйлеу тілінің емес мінез – құлықтың ерекшелігі болып табылады.
3. балалар сөйлеу тілінде жаттанды сөздер мен сөз тіркестерін қолданады, оларды мағынасына емес, стереотиптер негізінде қолданады;
4. сөйлеу тілінің барлық құрылымдық саласы кешенді бұзылады [6].

Қорыта айтқанда, аутистік спектр бұзылысы бар балалардың сөйлеу тілі кешенді жұмыс пен сапалы ұйымдастырылған түзету әдістерін талап етеді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Бакушева В.Ю. *Коррекционно-воспитательная работа с аутичными детьми.* / В.Ю. Бакушева. – М.: Логос. 2008.
2. Борисоглебская Н.И. *Основы психологической диагностики детей дошкольного возраста* / Н.И. Борисоглебская. – М.: Гуманитарное образование. 2007.
3. Лебединская К.С., Никольская О.С. *Диагностика раннего детского аутизма. Начальные проявления.* М. Просвещение. 1991.
4. Мамайчук И.И., *Психологическая помощь детям с проблемами в развитии* / Издательство «Речь», 2001
5. Морозова С.С. *Аутизм: коррекционная работа при тяжелых и осложненных формах: пособие для учителя-дефектолога* / С.С. Морозова. – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2007.
6. Волкова С.М. *Детский аутизм. Проблемы обучения.* / С.М. Волкова. – М.: Тритон. 2002.

МРНТИ 14.29.27

УДК 376.37

Қ.Р. Ергальмова

*Арнайы педагогика мамандығы бойынша магистранты
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті
Қазақстан, Ақтөбе қаласы, Kundizai_95@mail.ru*

**ЖАЛПЫ СӨЙЛЕУ ТІЛІ ДАМЫМАҒАН МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДА
ЭМОЦИОНАЛДЫ ЕСТУ ҚАБІЛЕТІНІҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Аңдатпа

Бұл мақалада жалпы сөйлеу тілі дамымаған мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды есту қабілетінің даму ерекшеліктері қарастырылады. Мақалада ЖСТД ересек мектеп жасына дейінгі балалардағы психикалық процестердің дамуына әсер мәселесі көтеріледі, бұл қарым-қатынастың бұзылуына әкелуі мүмкін. Мақалада балалармен эмоционалды интеллект жағдайын, баланың өз және басқа адамдардың эмоцияларын түсіну деңгейін, сондай-ақ эмоционалды есту қабілетінің даму деңгейін бағалау бойынша эксперименттік тәжірибе сипатталған. Эксперимент нәтижесінде автор қорытынды жасады: басқалардың сөйлеуін түсіну деңгейін арттыруға ықпал ететін және баланың одан әрі психикалық дамуына оң әсер ететін вербалды емес қарым-қатынас құралдарын дамытуға ерекше назар аудару керек.

Түйінді сөздер: эмоционалды есту, сөйлеудің жалпы дамымауы, үлкен мектеп жасына дейінгі балалар, қарым-қатынас дағдылары, вербалды емес қарым-қатынас, эмоциялар.

*Ергальмова К.Р.,
Магистрант по специальности Специальная педагогика
Актюбинский региональный государственный университет имени К.Жубанова
г. Актобе, Казахстан, Kundizai_95@mail.ru*

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО СЛУХА У ДОШКОЛЬНИКОВ С ОБЩИМ НЕДОРАЗВИТИЕМ РЕЧИ

Аннотация

В данной статье поднимается проблема влияния ОНР на развитие психических процессов у детей старшего дошкольного возраста, что может привести к нарушениям в общении. В статье описывается экспериментальный опыт с детьми по оцениванию у них состояния эмоционального интеллекта, уровня понимания ребенком своих и чужих эмоций, а также уровня развития эмоционального слуха. В результате эксперимента автором были сделаны выводы: уделять особое внимание развитию невербальных средств общения, что будет способствовать повышению уровня понимания речи окружающих, и окажет положительное влияние на дальнейшее психическое развитие ребенка.

Ключевые слова: эмоциональный слух, общее недоразвитие речи, старшие дошкольники, коммуникативные навыки, невербальное общение, эмоции.

*Yergalymova K.R.,
Master's degree in Special Pedagogy, Aktobe Regional State University named after K.Zhubanov
Kazakhstan, Aktobe, Kundizai_95@mail.ru*

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF EMOTIONAL HEARING IN PRESCHOOLERS WITH GENERAL SPEECH UNDERDEVELOPMENT

Abstract

The author of this article RAISES the problem of the influence of general speech impediment on the development of mental processes in children of older preschool age, which can lead to communication disorders. The article describes an experimental experience with children in assessing their state of emotional intelligence, the level of understanding by the child of his own and others' emotions, as well as the level of development of emotional hearing. As a result of the experiment, the author makes conclusions: to pay special attention to the development of non-verbal means of communication, which will help to increase the level of understanding of the speech and will have a positive impact on the further mental development of the child.

Keywords: emotional hearing, general speech impediment, older preschoolers, communication skills, non-verbal communication, emotions.

Сөйлеудің жалпы дамымауы, дыбыстық және семантикалық жағына қатысты сөйлеу жүйесінің барлық компоненттерінің қалыптасуын бұзатын сөйлеу бұзылысы, сонымен қатар эмоционалды-жеке ерекшеліктердің сәтті дамуына, психикалық процестерге жанама әсер етеді, бұл қарым-қатынас қызметінің бұзылуына әкеледі. Басқа ерекшеліктермен қатар ЖСТД бар балаға тән болуы мүмкін:

1) эмоционалды тұрақсыздық, эмоционалды қорқу сезімталдығы, бұл эмоционалды-ерікті саланың жетілмегендігін көрсетеді;

2) оларды саралауға, түсінуге байланысты моральдық-құндылық категорияларын игерудегі қиындықтар;

3) өз-өзіне қызмет көрсетудің төмен деңгейі;

4) басқалардың пікіріне тәуелділік, өзін-өзі бағалаудың төмендігі;

5) қарым-қатынастағы іскерліктің және төмен бастаманың нәтижесі ретінде тұлғааралық байланыстардың тұрақсыз құрылуы;

6) бала құрдастарымен бірлескен ойындар мен оқу кезінде кездесетін сәтсіздік жағдайлары.

Балада жоғарыда аталған қасиеттердің біреуі немесе бірнешеуі кездескен кезде, бала сыртқы элеммен коммуникативті байланыстарды құруы қиынға соғады. ЖСТД бар баланың басқа адаммен қарым-қатынасы мен түсінуіндегі қиындықтар – бұл бұзылыстың ең ауыр зардаптарының бірі, бұл танымдық іс-әрекеттің кешігуіне, эмоционалды қаттылыққа, сондай-ақ бейімделуге кері әсерін

тигізеді. Мұның бәрі жеке тұлғаның дамуына кедергі болып табылады. Ақауға бағытталған түзету-логопедиялық және психологиялық көмектен басқа, дамудың бұзылуын жеңудің маңызды кезеңі-бұл толыққанды эмоционалды-позитивті қарым-қатынас, оның барысында бала өзін адам ретінде кедергісіз жүзеге асыра алады, өзінің әлеуетін дамыта отырып, қажетті ақпарат алады. Бұл идеяны өз еңбектерінде көптеген зерттеушілер алға тартты, олардың ең негізгілері Л.С. Выготский, А.В. Запорожец, А.Н. Леонтьев, С.Я. Рубинштейн, М.И. Лисина, Д.Б. Элкони.

Баланың қарым-қатынас дағдыларын дамытуға және айналасындағы адамдарды түсінуге бағытталған жұмыс түзету процесінде маңызды болып табылады. Табысты қарым-қатынасты ұйымдастыру ана тілінің тілдік құралдарын игерудің баяулау процесін жеңуге ықпал етеді. Адамдар арасындағы қарым-қатынас сапасын анықтайтын негізгі компонент-бұл эмоционалды интеллекттің даму деңгейі, ол өзінің және басқалардың эмоцияларын тануға және түсінуге, сондай-ақ оларды тиімді қарым-қатынас мақсатында басқара білуге жауап береді (Д.Майер, П.Саловей, Р.Бар-ол, Д.Големан, Д.Карузо, Г. Гарднер, Д.В. Люсин, О.О. Марютина, А.С. Степанова, К.В. Петридис). Қоғамдық дамудың қазіргі кезеңінде эмоционалды интеллект маңызды жеке құзыреттілік ретінде қабылданады, бұл адамға қоғамда оңтайлы өзектенуге, коммуникативті, позитивті әлеуметтенуге, әлемге деген өз көзқарасын білдіруге мүмкіндік береді [3, б.50].

Баланың жеке басының құрылымындағы бұл компоненттің маңыздылығын асыра бағалау қиын, өйткені дамыған эмоционалды интеллект оқу іс-әрекетінің деңгейін жоғарылатады, деструктивті мінез-құлықтың дамуына жол бермейді және адамның қоршаған ортаға ең адекватты эмоционалды реакцияларын дайындай отырып, стресстік және травматикалық жағдайлардан қорғайды. Мұның бәрі дамуға қолайлы жағдай жасайды.

Бұл жұмыста бізді тек эмоционалды интеллект ауқымына кіретін жеке компонент қызықтырады. Оның дамуы, автордың пікірінше, қарым-қатынас дағдыларының сөйлеудің жалпы дамымауы бар баланың үшінші деңгейінде дамуының кілті болып табылады. Бұл компонент – сөйлеудегі эмоционалды ақпаратты тануға жауап беретін эмоционалды есту. Бұл мақалада үшінші деңгейдегі сөйлеудің жалпы дамымауы бар ересек мектеп жасына дейінгі балаларда эмоционалды есту қабілетінің даму деңгейін зерттеу кезінде алынған мәліметтер келтірілген.

Бастапқыда эмоционалды есту қарым-қатынастың қай жағымен байланысты екенін және оның ЖСТД-мен ауыратын балада дамуының маңыздылығын түсіндіру қажет. Адамның қарым-қатынасы сөйлеу және тіл арқылы құрылады – бұл ауызша, ал қарым-қатынастың мазмұны, оның семантикалық бөлігі, яғни адамның айтқаны көбінесе қарым-қатынастың вербалды емес компонентіне байланысты, оны тану коммуникацияның сәттілігін анықтайды. Эмоционалды есту қарым-қатынастың вербалды емес арналары арқылы келетін және басқа адамның шынайы күйін жеткізетін эмоционалды сигналдарды тануға жауап береді. Қарым-қатынас процесінде адамның эмоционалды жағдайын сипаттайтын эмоционалды ақпарат (қуаныш, қайғы, ашу, қорқыныш, таңдану, әртүрлі күрделі сезімдер) ең маңыздыларының бірі болып табылады [6, б.52].

Эмоциялар экстралингвистикалық коммуникация жүйесінің бөлігі болып табылады, ол сөздерден айырмашылығы ақпараттың әлдеқайда толық көлемін қамтиды. Сөздерге салынған эмоциялар адамдардың ойларын, ниеттерін, тілектерін жеткізеді. Белгілі орыс әдебиеттанушысы М.Бахтин сөйлеудің экспрессивтілігінің табиғатын зерттей отырып, сөздің мағынасы эмоционалды емес деген қорытындыға келді [1, б. 12]. Басқа адамның эмоцияларын білу – бұл сәтті қарым-қатынастың кілті, сондықтан сөйлеу қабілеті бұзылған баланың ауызша емес ақпаратты қабылдау дағдыларын қолдана отырып, айналасындағы адамдарды жақсы түсінуі өте маңызды. Бұл жағдайда эмоционалды есту интонация арқылы сөйлеудің семантикалық мазмұнын және ол айтылған эмоционалды түсті салыстыруға көмектеседі. Ол ауызша және вербалды емес ақпараттың үйлесімділігі мен сәйкестігін анықтау үшін қолданылады.

Вербалды емес байланыс құралдарының ақпараттылығы вербалды құралдарға қарағанда едәуір жоғары. Бұл адам өзінің эмоционалды көріністерін, вербалды емес мінез-құлқын өздігінен басқара алмайтындығына байланысты, яғни мимика, позалар, дауыс интонациясы, әдеттегі әрекеттер бейсаналық болуы мүмкін. Қарым-қатынас кезінде адам реакцияларының мұндай бақылаусыз көрінісін коммуникативті серіктес оңай оқиды. Ақпараттың ең кең көлемін есту байланыс жүйесі арқылы алуға болады, бұл тұрғыда эмоционалды есту қабілетінің даму деңгейі адамға қабылдауға көмектесетін негізгі құрал болады.

Эмоционалды есту қабілетінің жақсы деңгейі үшінші деңгейдегі сөйлеудің жалпы дамымауы бар егде жастағы мектеп жасына дейінгі балалар үшін өте маңызды, өйткені, сөйлеуде қалған қателік-

терден, әртүрлі аграмматизмдерден зардап шегеді. Сонымен қатар, осы жастағы балалар мектепте оқуға дайындала бастайды, бұл олардан бастауыш білім алуға негіз болатын белгілі бір құзыреттерді талап етеді. Жағдай құрдастарымен де, ересектермен де өнімді қарым-қатынасқа кедергі келтіретін жеткіліксіз дамыған қарым-қатынас дағдыларымен қиындайды. Қарым-қатынас шеңбері көбінесе шектеулі, ал тілдік құралдардың жеткіліксіз қалыптасуына, сондай-ақ оларды қарым-қатынаста қолдана алмауына байланысты жаңа балалармен және ересектермен қарым-қатынас жасау мотивациясы төмендейді.

Үшінші деңгейдегі сөйлеудің жалпы дамымаған балалары қарым-қатынастың сөйлеу құралдарын жүзеге асыруда қиындықтарға тап болады, олар үшін әлеуметтік-сөйлеу байланыстарын кеңейту қиын. Мұндай балаларда эмоционалды интеллект деңгейі, сондай-ақ акустикалық арна арқылы берілетін эмоционалды ақпаратты тану қабілеті төмен. Бұл баланың жайлылық аймағында қалғаны жөн, бірақ нәтижесінде ол құрдастарының кең тобынан бөлінеді, өйткені онымен қарым-қатынас орнатылмаған. Егер бала өзінің эмоционалды күйін және басқалардың эмоционалды жағдайын түсінуді үйренбесе, болашақта эмоционалды күйлерді өзін-өзі реттеуде қиындықтар туындаса, ол сындарлы қарым-қатынас құра алмайды, қоршаған әлеммен өзара әрекеттеседі [5, 193-бет]. Мұндай жағдай даму және одан әрі оқыту жолында елеулі проблемалар туғызады.

Мұны растау үшінші деңгейдегі сөйлеудің жалпы дамымаған балалар тобын диагностикалау кезінде алынған мәліметтер болып табылады. Автор эмоционалды интеллектті тексеруге, баланың өзінің және басқалардың эмоцияларын түсінуге, эмоционалды есту қабілетінің даму деңгейін анықтауға бағытталған үш әдісті қолданды: 1) «Эмоцияларды түсінуге арналған Тест». Н.Е. Веракс, А.Н. Веракс, М.Н. Гаврилова, Д.А. Бухаленкова, К.С. Тарасова; 2) «Не – неге – қалай» әдістемесі. Нгуен мин Ан; 3) В.П. Морозовтың фразаның эмоционалды көлеңкесін анықтау әдісі.

Экспериментке 15 бала қатысты. Зерттеу жеке түрде жүргізілді. Жоғарыда келтірілген әдістердің ішінде В.П. Морозовтың әдістемесі эмоционалды есту деңгейін өлшеуге тікелей байланысты, ал қалған екеуі баланың эмоционалды жетілуін талдауға бағытталған. Осыған байланысты, бұл мақалада балаларды диагностикалау нәтижелері олардың аталған әдістерінің соңғысы бойынша ұсынылады. В.П. Морозов өзінің зерттеуінің құрылымы мен әдістерін дамыта отырып, ересектер санатына назар аударды. Сондықтан, авторлық зерттеуде оның техникасы мектеп жасына дейінгі балаларға келесідей бейімделді: тыңдалған сөз тіркестерінен басқа, баланың алдында эмоциялардың визуалды бейнесі болды (баланың жынысына байланысты ұл немесе қыз әртүрлі эмоционалды күйлерді бейнелейтін сурет) - бұл қажет, өйткені балалардың жасын, сондай-ақ сөйлеу мәнерін ескере отырып диагностика кезінде бұзылу, қолдау тек есту үшін ғана емес, сонымен қатар көру сенсорлық жүйелері үшін де болуы керек.

Балаларға мультфильмдер мен балалар киносынан алынған 10 жазба ұсынылды. Эмоциялар палитрасы келесідей болды: қуаныш, ашу, қорқыныш, қайғы, тыныштық. Әр эмоция үшін екі жазба ұсынылды. Бұл баланың бір немесе басқа күйді қаншалықты дәл еститінін түсіну үшін қажет – екі түрлі жазбада бір эмоцияны дұрыс анықтау және атау оны танудың дәлдігін растайды, кездейсоқтықты жоққа шығарады.

Балаға келесі нұсқаулар берілді: "тыңда және кейіпкердің не сезінетінін анықта". Аудиожазбаны ұсынғаннан кейін бала өзі айтқан эмоцияны таңдады. Жауап ауызша да, вербалды емес те, яғни әр түрлі өрнектері бар суреттерді көрсету арқылы да рұқсат етілді. Эмоционалды есту қабілетінің даму деңгейі ұсынылған сөз тіркестерінің санына қатысты дұрыс анықталған эмоциялар саны бойынша (пайызбен) бағаланды. Есептеу В.П. Морозов шығарған формула бойынша жүргізілді.

Есептеу нәтижелері бойынша он бес баланың төртеуі 30% жинады – олардың эмоционалды есту қабілетінің даму деңгейі төмен деп анықталуы мүмкін. Бұл нәтиже олар үшін аудио тапсырманың күрделілігімен, сондай-ақ төрт баланың екеуінде бар ақыл-ой дамуының кешеуілдеуімен түсіндірілуі мүмкін, бұл ақпараттың осы түрін қабылдаудың күрделілігін анықтайды. Бес бала 40% жинады – олардың орташа көрсеткіші төмен. Үш бала орташа деңгейді көрсетті-50 %, қалған үшеуі орташадан жоғары анықталатын 60% көрсеткішке ие. Осылайша, тоғыз баланың жартысынан көбі эмоционалды есту қабілетінің даму деңгейі төмен.

Мәліметтерге сәйкес, ең танымал эмоционалды күй – ашулану, ал анықтау қиын – тыныштық. Сөйлеудің теріс түсін балалар жақсы біледі, ашуланған адамның дауысы бірнеше тонға көтеріліп, дөрекі болып, күрт естіледі. Мұны басқа зерттеулер де растайды (В.П. Морозов, О.О. Кислова, М.Н. Русалова). Дәл осы жағдайды анықтаған кезде балалар өз жауаптарына сенімді болды, көбісі 2 ұпай жинады – бұл олардың осы эмоциямен екі жазбаны дұрыс білгендігін көрсетеді, бұл жауаптың

кездейсоқтығын жоққа шығарады. Кейбір балалар "қорқыныш" пен "ашуды" тыңдағанда күмәнданып, шатастырды.

Анықтау үшін ең қиын нәрсе "тыныштық" болды, балаларға қиынға соқты, оны "қайғымен" шатастырды, өйткені сөйлеу қарқыны, осы күйлердегі әуен тегіс. "Тыныштықты" эмоционалды күй ретінде тек үш бала және бір-бірден анықтай алды. Басқа жағдайларда балалар жауаптарын бірнеше рет өзгертті немесе эмоцияны анықтай алмайтындықтарын бірден айтты. Жазбалар бірінен соң бірі шашыраңқы болғандықтан, көбінесе алдыңғы жазбаға тән эмоцияны бала тыңдағаннан кейін жаңасын атады. Сондықтан көптеген балалар жауаптарында шатастырды. Бірақ сонымен бірге эмоциялары бар карталар маңызды тірек болды, олар балаға эмоцияның бейнесін, оның бет-әлпетін бағдарлауға және елестетуге көмектесті.

Қорытындылай келе, зерттелетін балалар тобында эмоционалды есту деңгейі орташадан төмен деген қорытынды жасауға болады. Балалардың осы санатымен жұмыс жасаудағы мұғалімнің міндеттерінің бірі вербалды емес қарым-қатынас құралдарын, атап айтқанда эмоционалды есту қабілетін дамыту болуы керек, бұл басқалардың сөйлеуін түсіну деңгейін арттыруға ықпал етеді, сонымен қатар балалардың одан әрі психикалық дамуына оң әсер етеді.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. Автушенко И.А. «Сценическая речь и эмоциональный слух» / И.А. Автушенко. – Москва: ИПК ВГИК, 2012. – С. 124. – ISBN 978-5-87149-133-1.
2. Вербовская В.С. «От эмоциональной отзывчивости на музыку к эмоциональной отзывчивости на человека» / В.С. Вербовская // Вестник ТГПУ, 2017. – №12. – С. 129-133.
3. Ежкова Н.С. «Ретроспективный анализ проблемы развития у детей эмоционального интеллекта» / Н.С.Ежкова, М.Г. Юдина // Вестник Саратовского областного института развития образования. – 2021 – №1. – С.48-51.
4. Кислова О.О., Русалова М.Н. «Восприятие эмоций в речи. Обзор исследований в психологии и физиологии» / О.О.Кислова, М.Н.Русалова // Успехи физиологических наук, 2013. – Т.44, №2. – С.41-61.
5. Морозов В.П. «Невербальная коммуникация: экспериментально-психологические исследования» / В.П. Морозов; под редакцией А.Л. Журавлева. – Москва: Институт психологии РАН, 2019. – С. – 528. ISBN 978-5-9270-0187-3.
6. Морозов В.П. «Эмоциональный слух: экспериментально-психологические исследования» / В.П.Морозов // Психологический журнал, 2013. – Т.34. – №1. – С.45-62.
7. Романенко В.О. «Эмоциональные характеристики речи и их связь с акустическими параметрами» / В.О. Романенко // Общество. Среда. Развитие. – 2010. – №4(17). – С.119-123.

МРНТИ 14.29.27

УДК 376.33

А.А. Махметова¹, Д.Б. Әмірбек²

¹ ғылыми жетекшісі PhD доктор, аға оқытушы, Абай атындағы ҚазҰПУ,
aigerim_atankizi@mail.ru

² «7М01901 – Сурдопедагогика» мамандығының 2 курс магистранты, Абай атындағы ҚазҰПУ,
danagul.amirbek@bk.ru, Алматы қ., Қазақстан

**НАШАР ЕСТИТІН ОҚУШЫЛАРҒА СЮЖЕТТІК-РӨЛДІК
ОЙЫННЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ**

Аңдатпа

Мақалада сюжеттік-рөлдік ойын арқылы нашар еститін балаларды дамытудың маңыздылығы мен теориялық негіздері талданған. Сюжеттік-рөлдік ойын барысындағы оқу, әуен тыңдау, кимыл-қозғалыстарға жүгіну, заманауи компьютерлік технологияларды қолдану нашар еститін балаларды дамытудың маңызды құралдары болып табылады. Зерттеушілер тарапы көрсеткендей, сюжеттік-рөлдік ойын нашар еститін балалардың қарым-қатынас дағдыларын шығаруға және маңызды әлеуметтік рөлдерді меңгерулеріне өз ықпалын тигізеді екен. Балаларды адамгершілікке тәрбиелеу